

УДК 811.161.21«9»

ОЛЬГА ШАРАГІНА

м. Київ

scharagyna@yandex.ua

ТЕМПОРАЛЬНІ ВИМІРИ ТИШІ ТА МОВЧАННЯ В НАТУРФІЛОСОФСЬКОМУ КОДІ «ТИХОЇ ЛІРИКИ»

У статті розкрито конструктивний характер темпоральних макроконцептів ранку, вечора та ночі в контексті тиші і мовчання у натурфілософському коді поезії «тихої лірики». Досліджено особливості репрезентації добових макроконцептів у поезії вказаного феномену. З'ясовано роль тиші і мовчання в темпоральних категоріях авторського тексту, та проаналізовано закономірності їхнього семантичного функціонування у ліричному тексті.

Ключові слова: «тиха лірика», натурфілософський код, тиша – naturalis silentio, мовчання – homo silentio.

Культурно-естетична епоха 1960–1980-х років ХХ століття характеризується гучним мистецьким злетом, ліричним експериментаторством та, зрештою, потужним затишшям як формою протесту ідеологічній системі. Саме послаблення політичного тиску дало можливість розвиватися генерації талановитих поетів, які популяризували українське слово в ліричному руслі. Ця культурна доба презентувала нове бачення людини як сильної вольової особистості. Унаслідок цього в українському літературному процесі виокремилася поетично-естетичне явище, яке номінували «тихою лірикою». Його дебют відбувся у другій половині шістдесятих, проте особливого розквіту воно набуло у сімдесятих та вісімдесятих роках минулого століття. Апеляція до натурфілософських витоків у цьому літературному феномені спостерігається у визначенні Ю. Коваліва, який науково обґрунтував це явище так: «Тиха» лірика – умовна назва ліричного струменя в українській літературі 70-х – початку 80-х років ХХ ст., що мав переважно стримане натурфілософське спрямування, характеризувався увагою до онтологічних проблем існування людини, заперечував настанови «соцреалізму», намагаючись не конфліктувати з ним» [10, 484–485]. Така позиція посвідчувала синергетичність позачасової єдності людини і природи, звернення до її індивідуальності та безпрецедентне усунення політичної догматики у творенні поетичного тексту.

Тиша в комунікативній матриці натурфілософського коду «тихої лірики» посідала чи

не найперше місце через те, що не залежала від будь-яких антропологічних чинників, а тому визначалася як «Я – всеохопне», що надавало повну свободу вибору творчій самореалізації. Концептосфера природного безголосся характеризувалася першістю у вказаному літературному явищі, адже така «гостра тиша художньо-емоційного напруження» [14, 253], на думку В. Моренця, перетворювалася на його «філософський знак» [14, 253]. *Naturalis silentio* у поєднанні з мовчанням у контексті поляризувалася в конструкцію «Я – внутрішнє». Чуття повної безмовності дало колосальний поштовх для глобального переосмислення не лише всеохопного макросвіту, а, насамперед, духовного мікросвіту – віддзеркалення того сакрального, яке не могло відкриватися поверхнево.

Концепт часу в поезії «тихої лірики» трансформувався у природний універсум віршового тексту та синтезувався на рівні лексично-образної системи, яка експліцитно демонструвалася у макроконцептах доби: ранку, вечора, ночі та пір року: весни, літа, осені, зими.

Мета статті полягає у розкритті конструктивного характеру темпоральних макроконцептів ранку, вечора і ночі в контексті тиші – *naturalis silentio* і мовчання – *homo silentio* у натурфілософському коді поезії «тихої лірики», а саме: Н. Білоцерківець, В. Діденка, С. Жолоб, В. Затулівітра, П. Засенка, Д. Іванова, С. Йовенко, В. Коржа, Д. Кременя, С. Майданської, П. Мовчана, П. Осадчука, В. Підпалого, Л. Скирди, Л. Талалая, Д. Чередниченка. Ми досліджуємо особливості репрезентації

добових макроконцептів у поезії вказаного феномену, з'ясовуємо роль тиші та мовчання в темпоральних категоріях авторського тексту й аналізуємо закономірності їхнього семантичного функціонування у ліричному тексті.

Серед українських літературознавців, які досліджували натурфілософські аспекти «тихої лірики» й на думку яких ми спираємось у дослідженні, відзначаються В. Герасим'юк, О. Каленченко, Ю. Ковалів, Л. Кулакевич, В. Моренець, Ю. Мендель, Д. Слободянюк.

Макроконцепт тихого ранку в натурфілософському коді «тихої лірики» презентує стан блаженства, який не потребує зайвих звуків. Так, у поезії «Вечірня колискова» (1978) Д. Кремінь витончено демонструє голосову поліфонію навколишнього середовища, яке прокидається з нічного сну: «*В безгоміння ранкове благословляю часи, // Коли вранці, як птахів, легко співалось*» [8, 164]. У ці хвилини час наче зупиняється, поет благословляє світанок на вдалий день, при цьому тиша набуває сакральної семантики, мимоволі напрошуються асоціації з посилом до початку чогось нового. Натомість у наступних рядках спостерігаємо презентацію homo silentio, яке, на противагу природному, має дещо негативний значеннєвий відтінок: «*А натомість хрипить, день при дні, день при дні, // Безгоміння людське, сторозможене в стерео*» [8, 164]. Відчувається брак істинності в людському слові, що банально записане на плівку, чим створює ефект штучності та другорядності в контексті з природним пташиним співом.

Ранкова тиша сприяє внутрішньому самозосередженню ліричного героя в поезії П. Мовчана «Спорідненість» (1977). Naturalis silentio оповиває довкілля: «*Небес високе будування // на вінці обрїю оперте – // висока кришталева баня // лункою тишею всещертна. // У безголосому світанні // спливало сонце так повільно, // ніби зіходило востаннє // над сонним світом чорно-білим*» [13, 173]. Зародження нового відбувається в аурі беззвучності, яка з навколишнього середовища переходить в антропоцентричну площину: «*І ти, позбувшись незалежжя, // звільнившись тишею від слів, // мов бадиллина, – тихо стежив, // як угорі метелик цвів*» [13, 173]. При цьому відбувається апеляція до людського мовчання,

яке є другорядним, адже виникає внаслідок природного безголосся.

Невимушеність у ранкових роздумах ліричного героя простежується в поезії С. Йовенко «Слова уранці». Цікаво, що коли в попередньому вірші П. Мовчана ліричний герой позбувався нав'язливих слів, які заважали йому досягнути гармонійного стану, то для ліричної героїні С. Йовенко вони стають бажаними: «*І подих проліска – минуций і тонкий, // і свічки племін, боязкий, тремтливий, // і таємниці // тіні мерехтливі // в словах ранкових, // тихих і легких*» [6, 298]. Слова ніби стають ключем до осмислення правди, в натуралістичному спрямуванні відкривають портал до істини.

Особлива увага в натурфілософській площині «тихої лірики» належить пташиній образності як символу волі та незалежності, які несуть спокій і благодать, спостерігається у вірші С. Майданської «Ще до схід сонця» (1981). З ранкового затишку відлітають ластів'ята після нічного сну. Звукові модуляції одразу пробуджують до чогось нового: «*Ще до схід сонця // де-не-де в дворах // світились люди // і півні співали, // і стайня огрядна зітхнула тихо, // в науку вирядивши ластів'ят*» [11, 49]. Півні порушують нічний спокій, проте рідна домівка птахів – стайня, наче благословляє своїх мешканців до важкого дня. У поезії Д. Чередниченка «Ти-ихий ранок» сімейство пташиних презентує повну природну ідилію: «*Ти-ихий ранок. // Качечка попливла, // через синє озеро // рівний слід повела*» [19, 241]. У цих рядках вбачається гармонія від пейзажної картини, беззвучність навіює стан внутрішньої радості.

Абсолютний спокій у вранішньому безголосі асоціюється з близькими та рідними, а отже, поширюється в людське середовище, що осягається в поезії В. Підпалого «У степу» (1968): «*Росинок перших голуба трава // хова в долоньках несміливі зблиски. // І солодко так тиша опада, // як мати припадає до коліски...*» [16, 125]. Таке беззвуччя автор ніжно порівнює з найріднішою для кожної людини особою – матір'ю, що надає naturalis silentio особливої інтимної семантики.

У вірші Л. Скирди «Чи справді серце відчувало» (1979) говориться про безтурботність

дітлахів: «Спросоння посміхались діти, // Був тихим і лагідним ранок, // Все не закінчувалося літо // І потопав у квітах ганок» [17, 93]. Тут тиша не апелює до глибоких медитацій, як у попередніх поезіях, вона презентує абсолютну життєрадісність. Спогади про дитинство і щастя від юних переживань оспівувані й у поезії Н. Білоцерківець «Природа» (1984). Лірична героїня ностальгує: «Тут ми були маленькими дітьми, // День жвавий, сонячний; і раптом тихо, тінно, // снує павук вологе павутиння // поміж гіллям, гілками, між гільми // великими...» [1, 44]. Ці безтурботні дні минають у природному довіллі, однак часовий відтинок дещо зміщується: з ранку – у день. Тиша, що оточує дітей, надає загадковості, чим спонукає до авантюрних пригод.

Абсолютний поріг щастя і любові в молодих роках оспівується в поезії В. Діденка «Задумався ранок про айстру в саду» (1969). Персоніфікація ранку уособлює першу любов: «Задумався ранок про айстру в саду, // Про сивої осені одіж руду. // Про цноту дівочу, про смуглість колін, // Про вулички тихої злото й кармін» [9, с. 22]. Поет поринає у спогади юності, в ту тиху пору, коли зароджуються найсокровенніші почуття закоханої пари.

Як бачимо, у вищевказаних поезіях концепт тиші в темпоральній категорії доби презентував радість, спокій та внутрішню гармонію ліричного героя, проте акценти сакрального супокою зміщуються в антитетичну площину болю. Це спостерігається у вірші В. Коржа «Слово насущного хліба», в якому *naturalis silentio* демонструє тривогу, адже: «Тільки недовго тривав // безрух сліпого полу – // гомін звіддалений рвав // досвітку тишу сонну. // Цвѣохнув немов батогом // звук, а в затишшя не канув – хлібний котився фургон // десь на Червоний камінь...» [7, 50]. Світанкова пора втілює пробудження чогось нового, що здатне покінчити з несправедливістю серед селян-хліборобів.

Акценти дослідження з макроконцепту ранку зміщуються на вечір, який у контексті природного безголосся набуває позитивної конотації – спокою та затишку. Так, у вірші В. Діденка «Як тихо день мина!» поет підкреслює плавний перехід дня в ніч, що супроводжується тишею: «Як тихо день мина! //

Бринить іще струна, // І музика пливе, // Тінь вечора зове» [9, 105]. Звуки денної суєти зникають, готуючись до зміни в інший часовий вимір. Щось подібне відбувається в поезії Д. Осадчука «На арфі неба струни золоті» (1983): «На арфі неба струни золоті // Ранкової пори і вечорової, // Чим ранок нас порадує в житті, // Тим вечір потім тихо зачарує» [15, 177]. Простежується взаємопроникнення одного часового виміру в інший, створюється ефект безкінечності, у якій початок доповнює кінець.

Абсолютний поріг внутрішньої гармонійності ліричного героя в тиші вечірньої пори спостерігається в поезії Л. Талалая «Світло над садом» (1983): «І, неначе тиху втому // Пригасаючого дня, // Довгі тіні вже нікому // До світанку не піднять» [18, 128]. Вечір, який накопичив усі труднощі дня, переходить в інший часовий вимір, залишає все в минулому. Такі ж медитативні роздуми наявні в його вірші «Вечірнє світло» (1989). Звукова елегантність поезії відтворюються в рядках: «Залягла навколо тиша, // Грає промінь на столі, // І здається, щось миліше // Є від щастя на землі” <...> Доки серце відпочине, // Посвітлішає в кутках, // У які лише вечірнє // Тихе світло проника» [18, 216]. Поет насолоджується станом спокою та затишку, який сприяє відновленню емоційної сфери автогероя. Блаженство від вечірньої тиші спостерігається в поезії «Солодкий сон» (1989), про що свідчать наступні рядки: «І всюди тиша, всюди спокій. // Вечірня зірка угорі, // І небо чисте і глибоке // Над головою і в Дніпрі» [18, 247]. *Naturalis silentio* охоплює весь чотиридимірний простір: повітряний, земний, небесний і водний, що ще раз засвідчує її трансцендентні виміри.

Замилування світом природи у вечірній порі бачимо в поезії В. Коржа «Ідилічний етюд», а саме в наступних рядках: «...Пишномовна влітається тиша, // повна шелестів, ласки скупі – // так колись шелестіла тирса // в Дикім полі. // Горне хвилю шовкову і гине – // не впіймаєш її в диктофони, // тиші цій віддало свої гени» [7, 75]. Тут образ тиші набуває сакральної семантики, адже всі звуки, що лунають навколо неї, всеохопно поглинаються і стають одним цілим. Аналогічна позиція спостерігається в іншій поезії митця,

«Елегія тайги»: *«Ліг ніжний присмерк на тайгу – // і засвітилось тепло листя, // дерева в гурт темний зійшлися, // і тишу слухають тугу»* [7, 252]. Автогерой насолоджується природною безголосою ідилією, в якій світ спокійно готується перейти в інший часовий вимір.

Подібні інтенції чування в природному безголосі наявні в поезії П. Засенка «Вночі я рідний травам і деревам» (1969), про що свідчать такі рядки: *«Коли вечір'я // Виливає в мене // Цебро густої тихої знемоги, // То по трупах // Легаю на спочинок»* [3, 72]. Простежуємо глибоке єднання людини і природи, коли перша повністю розчиняється в довкіллі, що сприяє індивідуальній гармонізації внутрішнього світу ліричного суб'єкта. У поезії Д. Чередниченка «Липень» автор милується вечірнім безголоссям, розчиняючись у ньому, коли спостерігає за травами: *«За лісосмугою // В тихий вечір // Пливають стоги... // І світять ліхтариками // Голубими ластівками // Петрові батого»* [19, 167]. При цьому обоження природного світу ототожнюється, насамперед, із фауною та флорою довкілля.

У вірші В. Затулівітра «Дім» (1982) натуралістична ідилія спостерігається в пейзажній замальовці сільського повсякденного життя, де потомлені худоба і люди готуються до спочинку. *«Корови прохолодними губами // отаві ранній вечір шепотять. // Одне одному до плеча припавши, // примкнули на хвилинку мати й піч. // Сад цідиться крізь решето сузір'їв, // униз по ринві яблука гримлять»* [4, 152]. Звукові модуляції переходять зі сфери гамірливого денного існування у вечірній, а згодом – нічний затишок. Образ худоби, яка йде на спочинок на схилі дня, наявний у вірші П. Засенка «Вечірне» (1969). Поет пише, що: *«Кучерявий травень – вечір // Корчив тихою стопою, // Гнав корови до малечі, // Сам пішов до водопою»* [3, 81]. Така пейзажна замальовка заспокоює читача, здатна відродити у нього спогади про минуле.

У вірші Л. Талалая «Плину зі світом своїм» (1989) змальований образ селянської жінки, яка в своїх турботах занурюється у вечірню тишу: *«Жінка іде по городу. // Дзвонить відром голубим. // Тиха зоря на погоду, // Тихий над хатою дим. // Тепло мені і спокійно»* [18, 279].

Аналогічні паралелі з селянським життям свідчать про традиційність презентації ментального коду в поезії «тихої лірики».

Вечірній спочинок у поезії В. Коржа «Тиша неймовірна» дістається маленькій дитинці, образ якої уособлює цнотливу безпосередність: *«Тиша неймовірна – // немовля: ні слова в ній, // молодик над копанкою // срібно намальований. // На безмовну землю // сіла тінь вечірня, // зорі сяють в сутінь // вічними очима»* [7, 219]. Далі автор занурюється в медитативні роздуми: *«Що хотіла осінь // написати літові? // Молодик у небі – // стертий контур літери... одгучала літа лебедина пісня... // Ранній подих холоду, оніміння пізнє»* [7, 219]. Спостерігається перехід темпоральних категорій доби (ранок-вечір) у макроконцепти пір року, де осінь взаємодіє з літом, зрілий вік людського існування передає досвід молодому. Художня асиміляція вікових категорій у пори року простежується у вірші Л. Талалая «Досвіду печаль» (1983): *«Люблю осінній день, // І надвечірню тишу, // І досвіду печаль. // Від котрої світліше»* [18, 90]. Автор наголошує, що саме осінь у вечірній час асоціюється з досвідом прожитих років.

Вечірня тиша набуває витонченого й ніжного семантичного навантаження в інтимній ліриці Д. Чередниченка, а саме в поезії «Вечірнім подихом німіли рожі» (1959): *«Вечірнім подихом німіли рожі, // щоб запахи на ранок зберегти. // Душа моя була вся на сторожі: // здавалося, любов могла прийти. // Солодка тиша. Пташка не співає – // прислухалась. Або вже спить давно // чи, може, звідкись друга вигляда... // Сиджу. Коли стук-стук хтось у вікно. // Мабуть, прийшла. Вона. Любов. Жадана»* [19, 21]. Ліричний герой тут із нетерпінням чекає на тиху вечірню пору, в якій повинна розгадатися таємниця його кохання.

Проте вечір, оповитий тишею, в інтимній поезії С. Йовенко, зокрема в одному з її ліричних циклів «Вікна у Київ», презентує тривожний стан ліричної героїні. Про це свідчать наступні рядки: *«...Де синьо-сизий хмар стрімкий наплив, // тривожна хвиля там зрина червона, // та неба край мовчить лимонним током, // де вечір кручі над Дніпром зчорнів. Померкне небо, і руді дими // пливтимуць*

втихомирено й дрімливо. // Тріпоче серце, як листок у зливах. // Тріпоче й дім, // де ще // щасливі ми...» [6, 158–159]. Вона пригадує минулі роки, коли взаємне кохання панувало в її житті, проте згодом усе пройшло. Гнітючий стан поетеси виливається в мовчазному метафоричному образі сонця, який підсилюється образом хмар, що у поезії виступають репрезентантами швидкоплинності часу.

Тиша у вечірній порі уособлювала тривогу й у вірші Л. Талалая «На тому березі» (1989). Зокрема, роздумуючи над промінальністю людського життя, автор пише: «Але у тихі вечори // У почуття мої і думи // Вітрами іншої пори // Уже повіяло, подуло. <...> Іржання котиться в лісі // І свій початок, як до дому // І притихають голоси // На тому березі, на тому» [18, 263–264]. Поет ностальгує за минулим, але, усвідомлюючи, що немає нічого вічного, відпускає «той берег» і залишається жити на «цьому».

Тривожні нотки щодо вечорового смеркання вчуваються у поезії В. Коржа «Чорні сніги»: «Навкруги мовчазні береги, // вечорово світання смеркало – // кучугурами чорні сніги // уляглися, як хід у пекло...» [7, 526]. Зимове надвечір'я в природньому безголосці презентує гнітючий настрій ліричного героя, який, міркуючи над своїм існуванням, «чорні сніги» прагне змінити на «білий день» не лише уві сні, але й у реальності для того, щоб звільнитися від душевного неспокою.

Окрім рецептивного аналізу часових макроконцептів ранку і вечора, особлива увага у творчості «тихих ліриків» зосереджувалася на макроконцепті ночі, який в контексті природного безголосся набував полісемантичного трактування, зокрема негативного. Так, у вірші В. Підпалого «Жовтнева елегія» (1971) ніч асоціюється із внутрішнім сумом ліричного героя. Це простежується в наступних рядках: «Вночі сипне дощем у шибку // і сум до хати заведе, // а місяць золотаву скрипку // на стіл тихенько покладе» [16, 176]. Проте образ місяця дещо згладжує смуток автогероя, адже презентується як спокій, що дає сили дожити до ранку, а отже, досягнути щось нове.

Скрипка з місяцем зустрічаються й у рядках «Балади пісень» В. Коржа: «Над тишею, над тишею темною // засвітилася місяця

скрипка прозора, // і на шляхи задивились крізь тернії // засмучені зорі... <...> Над тишею, над тишею темною // гасне, місяця скрипка прозора, // і сонцем днину засвідчують тепло // пісень вічні зорі...» [7, 100]. Музична естетика місячного саява у *naturalis silentio* породила те світло, яке давало сили дожити до ранку, вистояти у важких обставинах.

Образ місяця в нічному безголосці бачимо в поезії цього поета «Проза солов'їного гнізда»: «Наче заклятий мовчить і мовчить – // де ті весільні концерти? // Щезли і зорі з високих небес наче їх скинули птаці. <...> Треба сказати завтра йому, – // думає солов'їха, – // хай би і діти чули той спів, // щоб не зросли в безголосці... // Ніч колише думи її, // очі стуляє тривожно, // місяць, немов золоте гніздо, // в небі безмовному сяє...» [7, 497]. У пейзажній замальовці фігурує образ солов'їхи, для якої нестерпно слухати абсолютну тишу, вона прагне співів і музики не лише для себе, але й для власних дітей. Тут простежується активна естетична позиція, за будь-яких обставин зберігати, насамперед, чуття краси та прагнення пронести її через усе життя, передати наступним поколінням.

Страх від нічної тиші спостерігається в «Солов'ї» (1967) В. Підпалого: «Як він боїться тиші!.. // В синій вежі // переливає жар Волосо-жар. // На берегах зеленої пожежі // палій він одночасно і дзвонар» [16, 101]. Зоряне сузір'я уособлює рух і бурхливе життя, яке в повнім беззвуччі може зачахнути. Це репрезентує своєрідну вакханалію, в якій зливаються полюси опозиції «тиша – голос», при цьому перемагає звукова домінанта як осередок життя. Підступність нічного безголосся простежуємо в «Малоросійській елегії»: «Чи поснуло все, а чи дрімає? // Тільки морок тихо так повзе // під сорочку, тіло пропікає, // спопеляє все...» [16, 221]. В абсолютній тиші вчувається настороженість, що тисне на стан ліричного героя, чим порушує його внутрішню гармонію.

Ніч, асоційована з жахом і невпевненістю, зображена у вірші П. Мовчана «Голос лісу» (1986), а саме у рядках: «Затамувавши подих, увійшов, // стіну розсунув, тишу розпечатав – // і лопнуло повітря, наче шовк, // нараз відкривши темряву горбату» [13, 528]. Вишукана метафорика дозволяє відчутти

повноту авторського бачення в зображенні нічної темряви, оповитої тишею, як чогось нав'язливого і негативного. Ліричний герой увійшов у цей вимір невідомості з метою вистояти та осмислити істину людського існування.

Не менш яскраво образ ночі як презентант негативу редуплікований у рядках поезії С. Жолоб: *«На чорному аркуші неба нічного // креслить чернетки свої гроза. // Так слова шукаєш. // Нема нікого, // хто б хоч тихенько підказав...»* [2, 119] («На чорному аркуші неба нічного»). Ліричний герой, який огорнувся в стихію нічного безголосся, намагається в мовчанні віднайти істину власного існування, проте не може відшукати слова, які згодом виявляться зайвими.

Аналогічні філософські роздуми простежуються в творі В. Коржа «Оповідка про кудикину гору» (1969): *«Бо ночами, коли п'ятьма, // коли тиша себе колише, // згадка згадку журливо пита // про сподіване, про колишнє...»* [7, 344]. Саме в нічній порі природного безголосся ліричний герой задумується про минуле і майбутнє, зважає всі «за» і «проти» та врешті знаходить відповіді на поставлені питання.

Полюси опозиції «світло – темрява» в поезії В. Затулівітра «Звідсіль – там ніч, знадвору глянеш – лампа» (1982) стають своєрідними представниками онтологічних категорій «добра» – «зла», а отже, – людської бінарності в буттєвих вимірах існування. Не даремно, аналізуючи збірку В. Затулівітра «Зоряна речовина» (1985), Ю. Мендель наголошує, що через «натурфілософські категорії часу і простору екстраполюються онтологічні мотиви» [12, 169] у віршовому вимірі поета. Про це свідчать наступні рядки названого твору: *«Звідсіль – там ніч, знадвору глянеш – лампа: // нечутна, майже пошепки в вікні. // Звідсіль – душа, звідтіль – звідтіль заплава Сейму. // Сузір'я, збиті хвилями течуть – // на протизвагу чи на рівновагу? // ...Нечутно, майже пошепки, в вікні»* [4, 162]. Цікаво, що такі роздуми ліричного героя саме в нічному безголоссі апелюють до осмислення важливих буттєвих істин.

Внутрішній неспокій і переживання авторського героя, який мучиться в нічній п'ятмі, презентовані в поезії Д. Онковича «Провалля ночей

безодні» (1983) – у рядках: *«Клубляться змії зневіри, // Орлами шугають думки. // Неспокій, у спадок даний, // Тиша не заколише. // Світаночку довгожданий, // Настанеш коли ж?»* [15, 194]. Ті тривожні роздуми ліричного героя не можуть зникнути у природному безголоссі, що, на думку поета, повинно було стати панацеєю, тому він прагне блаженного ранку, який асоціюється зі зміною болю на внутрішній спокій. Аналогічні паралелі можна навести в поезії Л. Талалая «Видих» (1967): *«А давні радості й обиди, // Думки, народжені в тривозі, // Приймають форму, ніби видих // І тихий ранок на морозі»* [18, 28]. Індивідуальні тривожні роздуми розвіюються у світанковій тиші, яка слугує новим початком у житті ліричного героя.

Варто зазначити, що, окрім екзистенціалів болю, смутку і тривоги, макроконцепт ночі в поезії «тихої лірики» є репрезентантом спокою, радості та благодаті. Так, у «Козачках» (1982) В. Затулівітра ліричний герой, готуючись до взаємопроникнення з природою, проходить своєрідний «портал тиші», про що свідчать наступні рядки: *«Натискую, мов клавішу, // нечутну, тиху сінешню клямку, // а за дверима тиші // кишать в осонні...»* [4, 119]. Для того, щоб посилити важливість *naturalis silentio*, автор удається до зміни граматичної категорії, з однини на множину.

Особливе задоволення від тихої ідилії спостерігається в поезії Д. Іванова «Коли сум на душу налипає»: *«В ці п'янки // нічні години // пізні // Тут – // рулад неспинний перегін, // Тут стеблина кожна – звук із пісні, // Тут рослина кожна – чистий дзвін. // Безголосі // тут // співати хочуть, // І німі співали б // тут, // мабуть»* [5, 269–270]. Взаємопроникнення людського світу з природним відбувається під покровом ночі, при цьому весь цей процес супроводжується сакральним безголоссям.

Розкриття образу тиші в нічну пору доби у поезії П. Засенка «Бузок зацвів – густий і синій видих» (1969) відбувається через сон: *«Дрімає хата. Ніч мене вже гладить, // І біла втома летить крізь тини. // Посійте мак, хай вас душа принадить // Малюнком сну моєї тишини»* [3, 73]. При цьому ліричний герой

навіть у підсвідомому стані прагне абсолютного єднання з природним світом.

Л. Талалай у «Конику-стрибунці» (1989) не тільки внутрішньо занурюється у природні багатства, а й наяву насолоджується спокоєм і затишком нічної пори. Це спостерігається в рядках поезії: «*І небо в зірках, // І спогади світли. // На сіні горілиць // Приляжу у саду, // Приляжу у саду // Під яблунею в тиші // І яблуко в п'ятні // По запаху знайду*» [18, 257]. При цьому таке злиття з природою породжує в нього спогади про минуле, чим проектує зміщення часових полюсів у реальному вимірі існування.

У поезії С. Йовенко «У синьому небі, в синьому, в остиглому небі» злиття з тишею в нічному часі асоціюється з творчим натхненням: «*І торкається крон зоряна синя дорога – // не пройдений шлях височить у тишу тиш, // і одне гінке спинилось край порога – // колише місяць у вітах чи вірш колише...*» [6, 623]. При цьому *naturalis silentio* слугує не лише тлом для естетичної самореалізації, але й стає одним із мотиваторів у творчих пошуках ліричної героїні.

Отож, серед митців української культурної еліти літературний процес 1960–1980-х років ХХ століття характеризувався великим творчим підйомом. Потужний поетичний вибух зазначеного періоду породив літературно-естетичне явище «тихої лірики», ненав'язлива легкість якої полягала у зверненні до традиційності, естетизму і натурфілософичності.

У науковому дослідженні тиша – *naturalis silentio* і мовчання – *homo silentio* в контексті натурфілософського коду презентувалися як компоненти художньої побудови темпоральних макроконцептів ранку, вечора і ночі. Ми дійшли висновку, що **макроконцепт ранку** у творчості «тихої лірики» презентований як **сакральне дійство** (С. Йовенко, Д. Кремін, П. Мовчан); як **частина видової фауни у вигляді птахів** (С. Майданська, Д. Чередниченко); як **антропологічний вимір корелятивної пари доба – вік** (Н. Білоцерківець, В. Діденко, В. Підпалый, Л. Скирда), а також як **екзистенціаль болю** (В. Корж), що свідчить про суттєве переважання семантичних нашарувань внутрішньої гармонійності в природному існуванні.

Макроконцепт вечора в натурфілософському коді «тихої лірики» демонстрував домінування позитивних конотацій над негативними. Адже концепти безголосся презентували, насамперед, **святий спокій внутрішнього світу автогероя** (В. Діденко, В. Корж, Д. Осадчук, Л. Талалай); **умиротворіння в аурі природного довкілля** (П. Засенко, Д. Чередниченко); **стишену ідилію сільського життя** (В. Затуливітер, Л. Талалай); **антропологічний вимір мегаконцептів «доба» – «вік» – «пора року»** (В. Корж, Л. Талалай) та, зрештою, **інтимний світ ліричного героя** (Д. Чередниченко). Стосовно негативної полісемантичної матриці больових відчуттів у поезії вищевказаного феномену скажемо, що тут переважають **внутрішній біль ліричного суб'єкта в контексті інтимних переживань** (С. Йовенко) і **філософські роздуми щодо швидкоплинності людського життя** (Л. Талалай).

Цікаво, що глибокі екзистенційні пошуки осягнення істини простежуються в аналізі **макроконцепту ночі**, через **тривожні роздуми про власне існування** (В. Затуливітер, С. Жолоб, В. Корж), що змушує активно **осмислювати онтологічні категорії**, й до чого в поезії «тихої лірики» спонукають образи небесних світил (місяця і зір) (В. Корж, В. Підпалый). Проте ніч у творчості митців часто виступає **«володаркою супокою» й інтровертної гармонізації** (П. Засенко, В. Затуливітер, Д. Іванов, С. Йовенко, П. Мовчан). Це свідчить про те, що в натурфілософському коді тиша і мовчання переходять в окрему темпоральну концептосферу, набувають індивідуальних особливостей зі значною перевагою добра над злом.

Список використаних джерел

1. Білоцерківець Н. Готель централь / Н. Білоцерківець. — Л. : Кальварія, 2004. — 120 с.
2. Жолоб С. Із глибин / С. Жолоб. — І-Ф. : Гостинець, 2008. — 176 с.
3. Засенко П. Князівство трав / П. Засенко. — Т. : Тернограф, 2006. — 164 с.
4. Затуливітер В. Тернове горе : Поезії / В. Затуливітер. — К. : Український письменник, 2012. — 607 с.
5. Іванов Д. Село в терновому вінку / Д. Іванов. — Ч. : Трійця, 2008. — 368 с.
6. Йовенко С. Любов і смерть / С. Йовенко. — К. : Яросл. вал, 2010. — 720 с.
7. Корж В. Чиста сила / В. Корж. — К. : Український письменник, 2010. — 590 с.

8. Кремінь Д. Вибрані твори / Д. Кремінь. — Одеса : Маяк, 2007. — 632 с.
9. Кушніренко І. К. Василь Діденко. Поет, громадянин, редактор / І. К. Кушніренко, В. І. Жилінський. — З. : Дніпровський металург, 2007. — 223 с.
10. Літературознавча енциклопедія / авт.-уклад. Ю. Ковалів : в 2 т. — К. : Академія, 2007. — Т. 2. — 624 с.
11. Майданська С. Зійшло мені сонце печалі / С. Майданська. — К. : Факт, 2007. — 284 с.
12. Мендель Ю. В. Натурфілософська металогія лірики Володимира Затулівітра в контексті поезії 1970-90 рр. : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 / Ю. В. Мендель. — К., 2012. — 17 с.
13. Мовчан П. Твори : в 3 т. / П. Мовчан. — К. : Просвіта, 1999. — Т. 1. Голос : Поезії — 640 с.
14. Моренець В. П. Сучасна українська лірика : (особливості розвитку і логіка саморуку) : дис. ... д. філол. н. : спец. 10.01.01. / В. П. Моренець. — К., 1994. — 442 с.
15. Осадчук П. Незрима стріла часу : Поезії / П. Осадчук. — К. : Дніпро, 1997. — 302 с.
16. Підпалій В. О. Золоті джмелі / В. Підпалій. — К. : Твім інтер, 2011. — 560 с.
17. Скирда Л. AD Astra! / Л. Скирда. — К. : Р.І.К., 2000. — 424 с.
18. Талалай Л. Вибране / Л. Талалай. — К. : Дніпро, 2004. — 448 с.
19. Чередниченко Д. Батиха / Д. Чередниченко. — К. : Зозуля, 2002. — 476 с.

OLGA SHARAGINA

Kyiv

THE TEMPORAL NOMINATION OF QUIETNESS AND SILENCE IN NATURAL PHILOSOPHY CODE «SILENT POETRY»

The article revealed the constructive features of temporal concepts the morning, evenings and nights in the context of quietness and silence in natural philosophy code poetry «silent poetry». Investigated the peculiarities of representation of daily concepts in the poetry of this phenomenon. Clarified the role of quietness and silence in temporal categories of the author's text, and analyzed the patterns of their semantic functioning of the lyrical text.

Key words: natural philosophy, «silent poetry», quietness – naturalis silentio, silence – homo silentio.

ОЛЬГА ШАРАГИНА

Київ

ТЕМПОРАЛЬНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ТИШИНЫ И МОЛЧАНИЯ В НАТУРФИЛОСОФСКОМ КОДЕ «ТИХОЙ ЛИРИКИ»

В статье раскрыт конструктивный характер темпоральных макроконцептов утра, вечера и ночи в контексте тишины и молчания в натурфилософском коде поэзии «тихих лириков». Исследованы особенности репрезентации суточных макроконцептов в поэзии этого феномена. Выявлена роль тишины и молчания в темпоральных категориях авторского текста, и проанализированы закономерности их семантического функционирования в лирическом тексте.

Ключевые слова: «тихая лирика», натурфилософский код, тишина – naturalis silentio, молчание – homo silentio.

Стаття надійшла до редколегії 01.04.2016